

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 йилдан нашр этилади
Йилда 6 марта чиқади

4-2021

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

Муассис: Фаргона давлат университети.

«FarDU. ILMIY XABARLAR – НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК. ФерГУ» журналі бир йилда олти марта чоп этилади.

Журнал филология, кимё ҳамда тарих фанлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Олий аттестация комиссиясининг докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Журналдан мақола кўчириб босилганда, манба кўрсатилиши шарт.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлиги томонидан 2020 йил 2 сентябрда 1109 рақами билан рўйхатга олинган.

Муқова дизайни ва оригинал макет ФарДУ таҳририят-нашриёт бўлимида тайёрланди.

Таҳрир ҳайъати

Бош муҳаррир
Масъул муҳаррир

ШЕРМУҲАММАДОВ Б.Ш.
ЎРИНОВ А.А.

ФАРМОҢОВ Ш. (Ўзбекистон)

БЕЗГУЛОВА О.С. (Россия)

РАШИДОВА С. (Ўзбекистон)

ВАЛИ САВАШ ЙЕЛЕК. (Туркия)

ЗАЙНОБИДДИНОВ С. (Ўзбекистон)

JEHAN SHANZADAN NAYYAR. (Япония)

LEEDONG WOOK. (ЖанубийКорея)

АЪЗАМОВ А. (Ўзбекистон)

КЛАУС ХАЙНСГЕН. (Германия)

БАХОДИРХОНОВ К. (Ўзбекистон)

ҒУЛОМОВ С.С. (Ўзбекистон)

БЕРДЫШЕВ А.С. (Қозоғистон)

КАРИМОВ Н.Ф. (Ўзбекистон)

ЧЕСТМИР ШТУКА. (Словакия)

ТОЖИБОЕВ К. (Ўзбекистон)

Таҳририят кенгаши

ҚОРАБОЕВ М. (Ўзбекистон)

ОТАЖОНОВ С. (Ўзбекистон)

ЎРИНОВ А.Қ. (Ўзбекистон)

РАСУЛОВ Р. (Ўзбекистон)

ОНАРҚУЛОВ К. (Ўзбекистон)

ҒАЗИЕВ Қ. (Ўзбекистон)

ЮЛДАШЕВ Г. (Ўзбекистон)

ХОМИДОВ Ғ. (Ўзбекистон)

АСҚАРОВ И. (Ўзбекистон)

ИБРАГИМОВ А. (Ўзбекистон)

ИСАҒАЛИЕВ М. (Ўзбекистон)

ҚЎЗИЕВ Р. (Ўзбекистон)

ХИКМАТОВ Ф. (Ўзбекистон)

АХМАДАЛИЕВ Ю. (Ўзбекистон)

СОЛИЖОНОВ Й. (Ўзбекистон)

МАМАЖОНОВ А. (Ўзбекистон)

ИСКАНДАРОВА Ш. (Ўзбекистон)

МЎМИНОВ С. (Ўзбекистон)

ЖЎРАЕВ Х. (Ўзбекистон)

КАСИМОВ А. (Ўзбекистон)

САБИРДИНОВ А. (Ўзбекистон)

ХОШИМОВА Н. (Ўзбекистон)

ҒОҒУРОВ А. (Ўзбекистон)

АДҲАМОВ М. (Ўзбекистон)

ХОНКЕЛДИЕВ Ш. (Ўзбекистон)

ЭГАМБЕРДИЕВА Т. (Ўзбекистон)

ИСОМИДДИНОВ М. (Ўзбекистон)

УСМОҢОВ Б. (Ўзбекистон)

АШИРОВ А. (Ўзбекистон)

МАМАТОВ М. (Ўзбекистон)

ХАКИМОВ Н. (Ўзбекистон)

БАРАТОВ М. (Ўзбекистон)

Муҳаррирлар: Ташматова Т.
Жўрабоева Г.

Мусахҳиҳ: Шералиева Ж.

Таҳририят манзили:

150100, Фаргона шаҳри, Мураббийлар кўчаси, 19-уй.
Тел.: (0373) 244-44-57. Мобил тел.: (+99891) 670-74-60
Сайт: www.fdu.uz

Босишга рухсат этилди:

Қоғоз бичими: - 60×84 1/8

Босма табоғи:

Офсет босма: Офсет қоғози.

Адади: 50 нусха

Буюртма №

ФарДУ нусха кўпайтириш бўлимида чоп этилди.

Манзил: 150100, Фаргона ш., Мураббийлар кўчаси, 19-уй.

**Фаргона,
2021.**

Ш.Абдусаторов	
Анъанавий ўзбек таомларидаги ўзгаришлар ва ундаги новациялар	179
А.Акбаров, Д. Абдуллаева	
“Билса эди чечаклар, гуллар...”	183
Д.Хошимова, М.Мўминова	
«Бобурнома» матнидаги характерлар тавсифида бадиий-тасвирий ифодаларнинг прагматик тадқиқи	186
К.Марасулов	
Хайриддин Султонов ижодида тарихий шахс образларининг ёритилиши	189
М.Мўминова	
«Бобурнома» матнидаги антропонимлар таржималарининг лингвопрагматик хусусиятлари	193
М.Хусанова	
Фарида Афрўз поэтик асарларида табу ва вульгаризмлар экспрессивликни оширувчи восита сифатида	196
Д.Исроилова, Н.Ашурова	
Нофилологик олий таълим муассасаларида мотивацияни шакллантиришнинг ижтимоий-педагогик хусусиятлари	200
Д.Юлдашева	
Матнда аллюзив номларнинг ифодаланиши	204
З.Акбарова	
Тил ва маданиятнинг ўзаро таъсирига доир	207
Ғ.Раҳмонов	
Ўзбек тили синонимик қаторларида айнанлик ва фарқлилик тамойилининг амал қилиши	209
Ш.Алиева	
Тил ва нутқ ҳодисалари	213
М.Ҳожиева	
Термин, атама ва истилоҳ тушунчалари ҳақида	217
Ш.Дадабаева	
Қиёслаш мазмунининг содда гаплар доирасида ифодаланиши	220
Д.Турдалиева	
Мақолларнинг прагматик функционаллиги	223
А.Мусаев	
Дипломатия соҳасига оид атамаларнинг лингвистик тадқиқи	226

 ФАНИМИЗ ФИДОЙИЛАРИ

Илмга бахшида умр	229
-------------------------	-----

УДК: 8-1/-9+811.112.2'37

**«БОБУРНОМА» МАТНИДАГИ ХАРАКТЕРЛАР ТАВСИФИДА БАДИИЙ-ТАСВИРИЙ
ИФОДАЛАРНИНГ ПРАГМАТИК ТАДҚИҚИ**

**PRAGMATIC STUDY OF DESCRIPTIVE MEANS IN THE DESCRIPTION OF
CHARACTERS IN THE TEXT «BABURNAME»**

**ПРАГМАТИЧЕСКОЕ ИЗУЧЕНИЕ ХУДОЖЕСТВЕННО-ИЗОБРАЗИТЕЛЬНЫХ
ВЫРАЖЕНИЙ ПРИ ОПИСАНИИ ПЕРСОНАЖЕЙ В ТЕКСТЕ «БАБУРНАМЕ»**

Хошимова Дилдора Мадаминовна¹, Мўминова Мухтасар Одилжановна²

¹**Хошимова Дилдора Мадаминовна**

– НамМТИ, чет тиллар кафедраси мудири,
филология фанлари доктори.

²**Мўминова Мухтасар Одилжановна**

– НамМТИ мустақил тадқиқотчи.

Аннотация

Мақола образлар характери тасвирлашда ўз объектининг ҳар бир хатти-ҳаракатини кузатиш йўлидан бориши, уларнинг ижобий ёки салбий хислатларини кўрсатиш билан бирга, қайси касб эгаси, қўлидан нималар келиши, қайси соҳада маҳорат кўрсата олишига тасвирлари маҳорати ва уларни бадиий тасвирлар орқали янада ёрқинроқ очиб берилишига бағишланади.

Аннотация

Данная статья посвящена вопросу изображения характеров, образов путем наблюдения за поведением каждого объекта, показывая при этом их положительные или отрицательные качества, а также профессию персонажа, в какой сфере он может проявить мастерство, и как они ярче раскрываются через художественные образы.

Annotation

This article is devoted to the fact that when describing the character of images, each of the actions of its object on the way of observation, together with the indication of their positive or negative qualities, until they show what profession, what could come, in what area of skill, the skill of the image and reveal them more brightly through artistic images.

Таянч сўз ва иборалар: эпитет, қаршилантириш, метафора, метонимия, образлар характери, сифатловчи сўзлар, қаршилантириш – антитеза усули

Ключевые слова и выражения: эпитет, противопоставление, метафора, метонимия, характер образов, прилагательные, противопоставление – метод антитезирования.

Key words and expressions: epitet, contradiction, metaphor, metonymy, character of images, adjective words, contradiction - antithesis method.

«Бобурнома» матнидаги характерлар тавсифи ҳақиқатан бобурога содда, аниқ ва лўнда тавсифланган. Ҳар бир қаҳрамон асарда ўз ўрнига эга эканлигини, уларни муаллиф томонидан тўла-тўкис таснифлаганидан билишимиз мумкин. Бобур келтирган образлар характери таснифида кўплаб эпитет, қаршилантириш, метафора, метонимия каби тасвирий воситаларни кўришимиз мумкин. Образлар характери оддийгина битта сўз орқали тасвирланмасадан, бу шахснинг ким эканлиги, касб-кори, унинг оилавий аҳоли, маҳорати ва бошқа хислатлари ҳам асарда таснифланган.

Бобур Камолиддин Хусайн **Гозургоҳий** ҳақида сўз юритар экан, «агарчи

сўфи эмас эди, мутасаввиф эди», дейди. Бу тавсиф моҳиятини тушуниш учун «**сўфий**» ва «**мутасаввиф**» сўзлари моҳиятини билиш лозим. Е.Э.Бертельс ўзининг «Сўфизм ва сўфийлик адабиёти» номли тадқиқотида сўфий ва мутасаввиф атамалари ўзаро тубдан фарқ қилишини қайд этган. Унинг фикрича, сўфий тасаввуфга доир назария ва амалиётни бирлаштирган, яъни назарияни ўз амалий фаолиятига сингдирган киши, мутасаввиф эса тасаввуф назарияси билан кифояланадиган шахсдир [1,415-420]. Бобур томонидан бу икки тушунчанинг ажратиб кўрсатилиши қаҳрамон характери аниқроқ тасаввур қилишимизга ёрдам беради. Натижада Хусайн Гозургоҳийнинг сўфийлик

назариясининг билимдони, катта олим эканини англаймиз.

«Бобурнома»да келадиган: «Алишербек қошида мундоқ мутасаввифлар йиғилиб, важд ва самоъ қилурлар экандур. Аксаридин мунинг усули яхшироқ экандур», деган таъриф ҳам айнан Камолиддин Хусайн Гозургоҳийга тегишлидир. Бунда муаллиф қиёс усулидан фойдаланади. Бошқалар билан қиёслаш орқали Гозургоҳий характерига хос муҳим қиррани ёритиб беради. Бу фикрларини баён этгач, муаллиф Гозургоҳийнинг олимлик даражасини кўрсатадиган маълумотни келтиради: «*бир таснифи бор: «Мажлис ул-ушшоқ» отлиқ, Султон Хусайн мирзонинг отиға боғлаб битибтур, бисёр суст ва аксар ёлгон ва бемаза беадабона ҳарфлар битибтур*», дейди. Бу маълумотдан Гозургоҳий характерига хос салбий жиҳатлар юзага қалқиб чиқади. Асарга берилган «*суст*», «*ёлгон*», «*бемаза*» ва «*адабсизларча*» сифатлари унинг Бобур яшаган жамият орасида қораланадиган, қабул қилинмаган фикр-қарашларга эгаллиги, уларни андишага бормай, китоб сифатида эълон қилганини кўрсатади. Асардаги энг катта ёлгон, Бобурнинг назарида, Камолиддин Гозургоҳийнинг хушомадга мойиллиги, кишилар тўғрисида ҳаққоний маълумот бермаганидир: «*яна бу ажаб гўлона амридурким, дебочада Султон Хусайн мирзо, ўзумнинг таҳрир ва таснифимдур, деб битибдур. Китоб орасида келтурулган Камолиддин Хусайннинг ашъор ва ғазалиётининг бошида тамом «лимуҳарририҳи» битилибдур. Ушбу Камолиддин Хусайннинг хушомадидин Зуннун арғун «Ҳизабруллоҳ»га мулаққаб бўлди*» (Бобурнома 2002; 136). Бунда Бобурни қониқтирмаган нарса «*Ҳизабруллоҳ*» ўхшатишидир. «*Ҳизабруллоҳ*» калимасига луғатда «Аллоҳнинг шери» деган маъно берилган[2,770]. Афтидан, Зуннун арғуннинг Камолиддин Хусайн шеърларида «Аллоҳнинг шери», деб таърифланиши, Бобурнинг ҳақпарастлик мезонига кўра, ҳақиқатга хилоф, яъни беадаблиқдир.

«Бобурнома»даги характерлар тавсифида кўплаб эпитет, қаршилантириш, метафора, метонимия каби тасвирий воситаларни учратамиз. Бу, албатта, матн маъно-мазмунини ва образлар характерини

ёритиб беришда муҳим аҳамиятга эга. Бу ҳақда И.Султон шундай ёзади: «Адабий асарларнинг бадиий жиҳатдан мукамал чиқишида эпитет, ўхшатиш, метафора, метонимия, гипербола сингари тасвирий-ифодавий воситалар ҳам муайян вазифани ўтайди. Ёзувчилар бундай махсус воситалар ёрдамида ўзлари тасвирлаётган нарса-ҳодисаларнинг баъзи бир томонларини ёки белгисини аниқ ва қисқа характерлаб беришга эришадилар. Ёзувчи ҳар бир ҳодисани акс эттирганда, унинг муайян шароитда муҳим ҳисобланган сифатини ажратиб кўрсатади»[2,130].

Бу жиҳатлар «Бобурнома»даги Қосимбек тасвирида яққол кўринади. Масалан, Бобур Қосимбек ҳақида шундай ёзади: «*Мусулмон ва мутадаийин ва муттақий киши эди ва шубҳалиқ таомдин парҳиз қилур эди. Ройи ва тадбири бисёр яхши эди. Хейли мутояба қилур эди. Бовужудиким уммий эди, хуштаъбона зарофатлар қилур эди*» (Бобурнома 2002; 41). Парчада келтирилган «*мутадаийин*» сифати диндорни, «*муттақий*» тақводорликни англатади[2,426]. Жумла давомидаги «*шубҳалиқ таомдин парҳиз қилур эди*» ибораси бу сифатловчи сўзлар маъносини тўлдириб, изоҳлаб келади. Натижада Қосимбекнинг шариат кўрсатмаларига изчил ва қатъий суратда амал қиладиган комил мусулмон эканлигини англаймиз. Кейинги жумлада келадиган «уммий» сўзи «ўқиш-ёзишни билмайдиган, саводсиз» киши, деган маънони билдиради[2,624]. Аммо шунга қарамасдан, Қосимбек ҳурматга сазовор киши бўлган. Бунинг боиси ундаги «*мутадаийин*»лик ва «*муттақий*»лик фазилатларидир. Бобур бир мўмин-мусулмон ижодкор сифатида ундаги бундай фазилатларни ёқлайди ва улуғлайди. Қаҳрамоннинг «*мутояба*»га мойиллиги «*хуштаъбона зарофатлар*» қилиши ундаги парҳезкорлик фазилати билан бирикиб, характер улуғворлигининг ошувига хизмат қилади.

Муаллиф образлар характерини тасвирлашда ўз объектнинг ҳар бир хатти-ҳаракатини кузатиш йўлидан боради. Уларнинг ижобий ёки салбий хислатларини кўрсатиш билан бирга, қайси касб эгаси, қўлидан нималар келиши, қайси соҳада маҳорат кўрсата олишигача тасвирлайди. Жумладан, Қосимбек ҳақида: «*мардона киши эди. Бир мартаба Косон навоҳисини*

чопқон ўзбакнинг кейнича бориб яхши бости. Умаршайх мирзо қошида қилич чопиб эди. Ясси Кечит урушида ҳам яхши чопкулашти», деб ёзади. Характер тасвирида муаллиф антитеза усулидан кўпроқ фойдаланган. Қосимбекнинг яхши жангчи эканлигини кўрсатиб ўтишда унинг қиличбозликда маҳорати устун эканлигини таъкидлайди. Унинг мардлиги, жасурлиги боис унга Бангиш вилоятини тортиқ қилганини айтиб ўтади: «*туркман ҳазорасини Дарайи Хушда чопқонда Қосимбек бовужуди қарилиқ йигитлардин яхшироқ юруган жиҳатидин Бангиш вилоятини жулду бердим. Сўнгра Кобулға келганда Хумоюнға бек атка қилдим*». Бу тасвирда Бобур муаллиф-баёнчидан муаллиф-қаҳрамонга эврилганини кўрамиз. Бангиш вилоятини тортиқ қилиш, ўғли Хумоюнға бек атка (оталиқ) қилиб тайинлаш ҳақидаги маълумотларда бевосита Бобурнинг ўзи ҳам иштирок этади. Қосимбек билан боғлиқ ўз фаолиятини четдаги баёнчи-муаллиф мавқеида туриб бетараф тасвирлайди. Тасвирдаги антитеза усули Қосимбекка хос жасурлик сифатини янада оширишга йўналтирилган. Бунда муаллиф-баёнчи (Бобур) қари билан ёшни қиёслайди. Қиёс натижасида қаршилантириш – антитеза усули юзага чиқади. Антитеза

натижасида кекса Қосимбекнинг жангу жадалда ёш йигитлардан ҳам устунлиги маълум бўлади. Ҳадия мансабларга муносиблиги аниқ билинади.

Хулоса ўрнида шуни айтишимиз мумкинки, характер тасвирида муаллиф антитеза усулидан кўпроқ фойдаланган. Образлар характерини очиқ-ойдин таснифлаб беришда, муаллиф-баёнчи (Бобур) кекса билан ёшни қиёслар экан, уларни образлари характери таснифида қаршилантириш – антитеза усули юзага чиқади. Антитеза натижасида кексаларнинг тажриба жиҳатдан, уларнинг шижоати ва ватанпарварлик руҳи, уларнинг ўз ишининг фидойиси эканлиги ёш йигитлардан ҳам устунлиги маълум бўлади. Бобурона услуб ҳақиқатан образлар характерини ҳар томонлама лингвопрагматик жиҳатдан ёрқин кўрсатиб беришга асослидир.

«Бобурнома» матнидаги характерлар тавсифида кўплаб эпитет, қаршилантириш, метафора, метонимия каби тасвирий воситалар мавжудлигини, асарни ўқиш жараёнида гувоҳ бўламиз. Албатта, матн маъно-мазмунини ва образлар характерини ёритиб беришда муҳим аҳамиятга эга. Буларни янада кенгроқ ўрганиш ва таржималарининг лингвокультурологик жиҳатдан тадқиқ қилиш тавсия этилади.

Адабиётлар:

1. Бертельс Е. Суфизм и суфийская литература. – М.: Наука, 1965. – С. 415-420.
2. Навоий асарлари луғати. – Тошкент, 1972. – Б. 770.
3. Заҳириддин Муҳаммад Бобур. «Бобурнома». – Тошкент: Шарқ НМАК, 2002. – Б.37.
4. Ботинова Ш. Персонаж характеристикасида психологик тасвирнинг ўрни // Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент, 2012. – №5. – Б.52.
5. Santanu Mondal. Tuzk-e-Babri (Baburnama, Memoirs of Babur). [Babur, Indian Literature](#). India, 2013. P.82.
6. Драгомирецкая Н. Характер в художественной литературе // Проблемы теории литературы. – Москва: Наука, 1958. – С.132-133.
7. Beveridge A.S., The Bābur-nāma in English (Memoirs of Babur), Translated from the Original Turki Text of Zahiru'ddin Muhammad Babur Padshah Ghazi by Annette, Susannah Beveridge. 2 Vols, – London, 1922; Repr, in one Volume, – London, 1969; – New Delhi, 1970; – Lahore, 1975. – P.134
8. Leyden J., W.Erskine. Memoirs of Zehired-din Muhammed Babur, Emperor of Hindustan.– Edinburg, 1826. – P.422
9. The Baburnama. Memoirs of Babur, Prince and Emperor, Translated, Edited, and, Annotated by Wheeler M., Thackston. – New York & Oxford, 1996. – P.121

(Тақризчи: А.Сабиридинов – филология фанлари доктори)